

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.21>**К. Ю. Богомаз**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6469-0958>*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціально-психологічних та гуманітарних наук
Дніпровського державного технічного університету***Т. О. Пономаренко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8595-8044>*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Сумської філії Харківського національного університету
внутрішніх справ***А. В. Слободянюк**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4673-7107>*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного університету***ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ПРОЦЕСИ АДАПТАЦІЇ
ТА ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ**

Постановка проблеми. Процеси адаптації людини у нове середовище та органічної інтеграції у нього являють собою складне соціально обумовлене явище, якому властива суперечлива синергія основних рівнів адаптивної поведінки: біологічного, соціального та психологічного. У ході соціальної адаптації особливої значущості набувають ціннісні орієнтації людини, а також суб'єктивна інтерпретація ситуації. Особлива роль у описаному процесі належить соціальним комунікаціям.

Відповідно до оцінки Міжнародної організації з міграції, в Україні проживають більше 3,5 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Найбільше – у Дніпропетровській (14%) і Харківській (12%) областях. Найбільша частка ВПО походить з Донецької області (28%) [1]. Численні виклики та проблеми, що постають перед ВПО та громадами приймаючих територій, зумовлюють необхідність залучення сучасних інтегрованих стратегій дослідження індивідуальної та соціальної адаптованості переселенців, специфіку процесу їх інтеграції у життєдіяльність регіону.

Система соціальних комунікацій, при цьому, впливає на формування стратегій пристосування до різних дефіцитних, творчих і суб'єктивно сприйнятих соціально-психологічних ситуацій, допомагає досягнути соціально-психологічної єдності з референтною групою, що дозволяє задо-

вольнити як індивідуальні, так і суспільні очікування та вимоги. Зважаючи на актуальність проблематики для сучасної України, необхідність розширеного дослідження аспектів впливу соціальних комунікацій на процеси адаптації та інтеграції ВПО не залишає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес сучасних дослідників зосереджений на аспектах формування соціально-психологічного підґрунтя резильєнтності населення в умовах війни, у тому числі, адаптації ВПО. Серед актуальних дослідницьких поглядів – публікації та наукові розробки авторів О. Попова [2], А. Слободянюк, О. Куран [3], О. Кінаш [4], О. Алпатова [5], Є. Гавлюк [6].

Адаптивність переселенців до стресогенних чинників міграції розглядається в межах системного підходу дослідником С. Кімхі [7], хто позиціонує етику турботи і соціального захисту ключовими факторами успішної інтеграції у нове суспільне середовище. І. Бонтенбал [8], Л. Борегард [9], П. Робаліно та ін. [10] зосереджують увагу на адаптації ВПО із травматичним досвідом, розвитку їх резильєнтності на основі розумової, емоційної та поведінкової гнучкості.

Вплив соціальних комунікацій на успішність адаптації переселенців частково висвітлено в публікаціях А. Чічаковський, В. Шкляр [11],

Н. Елмаллах, Я. Вахба [12], Д. Ле-Фуонг [13]. Авторами Г. Осадча [14], О. Рундзак [15], В. Шанклі [16] реалізовано дотичні наукові розробки з питань інтеграції переміщених осіб, їх психологічного благополуччя та резильєнтності. Водночас, відкритими залишаються питання вивчення «вузьких місць» адаптації та соціальної інтеграції ВПО, впливу системи сучасної соціальної комунікації на ефективність цих процесів, а також розроблення практичних пропозицій щодо підвищення загальної резильєнтності як внутрішніх мігрантів, так і приймаючого населення.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз впливу соціальних комунікацій на процеси інтеграції ВПО та їх успішної адаптації до нового суспільного середовища.

Виклад основного матеріалу. Процеси адаптації, у досліджуваному контексті, можуть розглядатись як активна взаємодія особистості та середовища, що детермінується рівнем її активності, процес пристосування особистісно-індивідуальних якостей до життєдіяльності в динамічних умовах. Споріднене поняття – резильєнтність – розглядається як ефективний процес швидкої адаптації індивідуума чи соціальної групи до кризових життєвих обставин та умов, що знаходить практичне вираження у розвитку емоційної, розумової та поведінкової гнучкості. Саме ефективність адаптивності та резильєнтності особи визначає якість процесу її інтеграції до соціуму в нових умовах.

Одним із ключових факторів ефективного комунікаційного процесу позиціонується узгоджене розуміння контексту комунікації усіма її учасниками. Ідентична інтерпретація контексту сприяє налагодженню взаємодії та уникненню непорозумінь. Доцільно виокремити декілька різ-

новидів контексту, які можуть впливати на рівень взаєморозуміння ВПО та місцевого населення: фізичний контекст, соціально-рольовий та емоційний, а також контекст, що задається темою спілкування.

У ході соціальної комунікації між ВПО та приймаючим населенням усі вище зазначені форми контексту можуть сприйматись комунікаторами по-різному, на що впливають низка факторів:

- розвинені стереотипи та упередженість у ставленні;
- пережита колективна травма вимушеної міграції, котра суттєво перешкоджає встановленню нових соціальних контактів;
- «синдром недовіри»;
- об'єктивні розбіжності у основних потребах сторін комунікації;
- суттєві соціокультурні розбіжності між представниками приймаючої громади та вимушеними мігрантами.

Очевидно, що процеси адаптації та інтеграції ВПО відбуваються під дією детермінуючих індивідуально-психологічних чинників соціально-комунікаційного середовища. Рівень стресостійкості також зазнає тиску комунікаційного процесу, впливаючи на рівень бар'єрності психічної адаптації, емоційну стійкість, спроможність переборювати великі навантаження та ефективно реалізовуватись.

Адаптованість, першочергово, зосереджена на аспектах мотиваційного, емоційного та когнітивного поступу індивідуальної та колективної свідомості. Як свідчать результати досліджень, спрямованих на визначення рівня адаптивності внутрішніх переселенців в Україні, характерними є високий рівень відчуття небезпеки, але водночас і високі показники резильєнтності як ВПО, так і приймаючих спільнот (рис. 1).

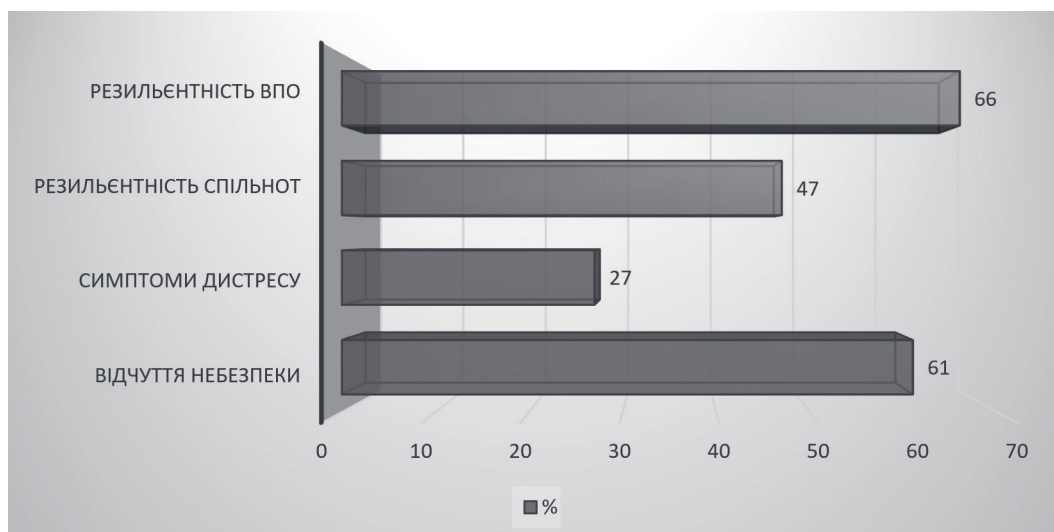

Рис. 1. Фактори впливу на соціальну адаптованість ВПО

У контексті тривалої війни в Україні особливо значущим впливом володіє соціальна комунікація в соціальних мережах, а також медіаспоживання. При цьому, інформація може сприйматися різними соціальними групами в потенційно протилежному ключі. Телебачення, соціальні мережі, інтернет-ресурси, радіо та друковані ЗМІ входять у основний перелік джерел комунікації. При цьому, соціальні мережі стали абсолютними лідерами за популярністю у 2024 році (рис. 2).

Найпоширенішими інформаційними платформами, з-поміж соціальних медіа, й надалі залишаються Telegram, YouTube і Facebook. Telegram став головним каналом для оперативного інформування, YouTube дозволяє створює ефект залучення, а Facebook використовується для створення груп підтримки, обміну досвідом та інформацією. Водночас, зростає кількість респондентів, що не довіряють жодному джерелу інформації. Соцмережі часто використовуються як інфлюенсери, де поширюються відверті маніпуляції, генеруються оціночні судження.

У часі активної соціальної динаміки традиційні когнітивні установки виявляються неадаптованими для оптимальної та безболісної інтеграції, усвідомлення власного майбутнього. Рівень адаптивності ВПО до стресогенних чинників потребує системного підходу до вирішення основних суспільних проблем інтеграції, а також практичної психологічної та соціальної підтримки членів родин ВПО.

Важливим аспектом успішності інтеграції вбачається, при цьому, система цінностей, моралі та етичного мислення як переміщеного населення,

так і приймаючої громади. У зв'язку з цим, в період адаптації та інтеграції етика турботи і відповідальності повинна позиціонуватись центральною в системі соціальних комунікацій.

Важливим є попередження маніпулятивного та деструктивного впливу комунікаційної мережі, у тому числі – маніпуляція суспільною думкою, поширення дезінформації, підвищення ризиків поляризації суспільства. Глобальна мережа як інтегроване середовище взаємодії дозволяє ефективно просувати певні концепти у цільовій аудиторії, в тому числі – відносно процесів внутрішньої міграції.

Онлайн-комунікації часто слугують інструментом для розуміння, залучення, підтримки та впливу на поведінкові реакції суспільства щодо адаптації та інтеграції ВПО, з іншого боку – формують підвищені ризики для поширення негативізму в приймаючому соціальному середовищі. Мережа дозволяє виділяти в межах цільової аудиторії підгрупи з метою формування більш персоналізованих медіазвернень, фіксувати та зауважувати індивідуальну специфіку кожного реципієнта. Розвиваються напрями динаміки основних медіатехнологій, які швидко отримують популярність та стають новими платформами для маніпулювання: блоги, RSS-канали («стрічка»), дискусійні форуми, пошукова оптимізація (SEO), підкастинги.

Компетентність, достовірність та стійкий розвиток повинні стати основними принципами розвитку соціального комунікаційного простору. Аналіз інформаційних масивів повинен проводитись із залученням можливостей штучного інте-

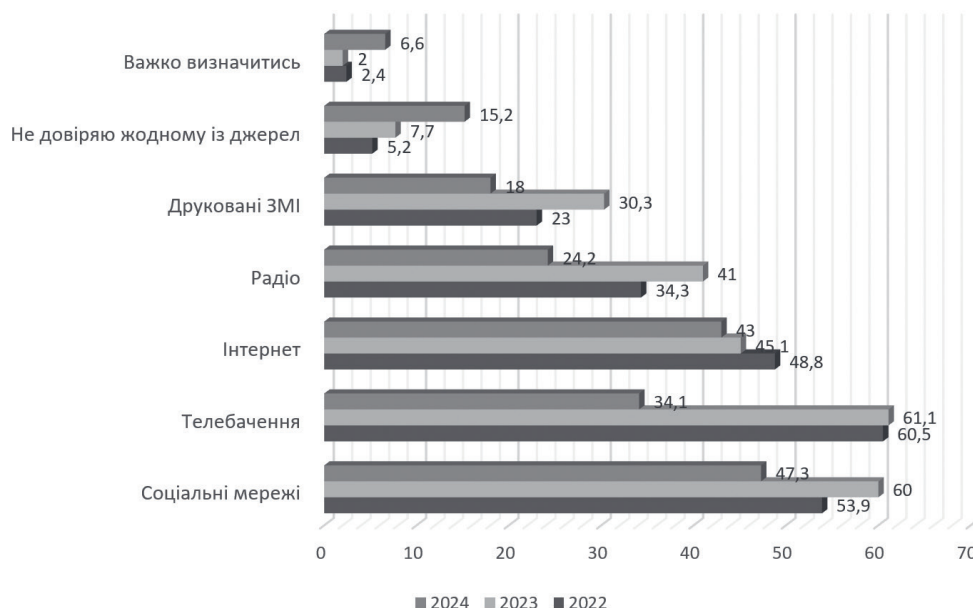

Рис. 2. Динаміка довіри до інформаційно-комунікаційних ресурсів в українському суспільстві, 2022–2024 рр.

Джерело – [18]

лекту та автоматизованих систем аналітики великих даних, що дозволить забезпечити дотримання певних екологічних алгоритмів у інформаційному середовищі, обмежити застосування маніпулятивних технологій, мінімізувати ризики та перешкоди для адаптації ВПО.

Кризові періоди суспільного розвитку характеризуються певною невизначеністю, суперечливим характером окремих соціальних норм, частковою фрустрацією суспільної свідомості. Зважаючи на це, ефективним способом оптимізації процесу інтеграції та адаптації ВПО та підвищення їх загальної резильєнтності вбачається підсилення психосоціальних ресурсів через внутрішню трансформацію особистості: переосмислення власного життєвого шляху, реалізації інтелектуально-рефлексивної оцінки діяльності. Зазначене потребує об'єднання зусиль як самих переселенців та громади, так і органів публічного управління, місцевого самоврядування та урядових цільових програм.

Характер ідентичності в приймаючому середовищі часто демонструє розмиті, невизначені та ворожу спрямованість представників місцевого населення. ВПО демонструють вищий ступінь толерантності у випадках специфічної позитивної ідентичності, і навпаки, гіперідентичність або маргінальна, негативна ідентичність створює передумови для нетерпимості у взаємодії між переселенцями та місцевим населенням. Нетерпимість як властивість соціальних взаємодій і соціальних відносин між місцевим населенням і ВПО не містить високого потенціалу агресії і породжується, насамперед, труднощами у розпізнаванні та визначенні нових ситуацій взаємодії з немісцевим населенням.

Ускладнений процес психологічної адаптації ВПО до звичайних соціальних ролей супроводжується низкою специфічних проявів посттравматичних психічних станів. Психологічний багаж пережитих травм, стресів та небезпек суттєво впливає на психіку та трансформує сприйняття життєвих пріоритетів.

Переселенці, в яких спосіб подолання кризи базується на вірі, системі смислів, цінностей та переконань, умінні критично мислити та оцінювати ситуацію, навчатися, збирати інформацію, пізнавати нові ідеї, планувати, аналізувати проблеми та раціонально вирішувати їх, показники адаптивності суттєво вищі. Адаптованість, загалом, зосереджена на аспектах емоційного, мотиваційного та когнітивного розвитку свідомості, що перебуває під прямим впливом комунікаційного процесу.

Формування сприятливого середовища для спілкування та взаємодії з іншими переселенцями володіє потенціалом боротьби з станом підвищеної тривожності та сприяє ефективній

адаптації ВПО до соціального життя. Сприяння розвитку публічної свідомості щодо потенційних проблем, з якими можуть зіткнутися переміщені особи, сприятиме мінімізації стигматизації та забезпеченню необхідної підтримки. Програми інтеграції ВПО повинні застосовувати комплексний підхід та надавати допомогу у подоланні перешкод, таких як працевлаштування і кар'єрний розвиток, психологічна допомога для ВПО та їх родин, а також надання якісних послуг у сфері психологічного і фізичного здоров'я.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Стаття присвячена аналітиці впливу системи соціальних комунікацій на процеси адаптації та інтеграції переміщених осіб та розроблення стратегічно значущих пропозицій щодо оптимізації зазначених процесів. Рівень адаптивності та інтегрованості ВПО в Україні виражається у спроможності ефективно справлятися з труднощами, швидко регенеруватись та проявляти резильєнтність до кризових умов. При цьому, сильні сторони (індивідуальна та суспільна резильєнтність) є більш надійними індикаторами адаптивності у разі серйозних кризових ризиків, аніж чинники уразливості (симптоми дистресу).

Одним із ефективних способів підвищення ефективності процесів інтеграції та адаптації ВПО позиціонується оптимізація системи соціальних комунікацій, зокрема – попередження маніпуляції суспільною думкою, поширення дезінформації, підвищення ризиків поляризації суспільства. Найпоширенішими інформаційними платформами, з-поміж соціальних медіа, й надалі залишаються Telegram, YouTube і Facebook. Водночас, соцмережі часто використовуються як інфлюенсери, де поширюються відверті маніпуляції, генеруються оціночні судження.

Основними факторами, що спричиняють непорозуміння між вимушеними мігрантами та приймаючими громадами є упереджене ставлення представників приймаючих громад щодо вимушених мігрантів, вплив колективної травмуючої події, розбіжності у потребах вимушених мігрантів та представників приймаючих громад, соціокультурні розбіжності між ними. Розглянуті фактори повинні бути нівельовані для досягнення результатів взаємодії, які будуть влаштовувати усіх комунікаторів. Також, необхідною є організація належної психологічної підтримки переселенців, впровадження цільових програм стимулювання їх соціальної інтеграції за ініціативою влади та проактивних суспільних формацій. У період адаптації та інтеграції етика турботи і відповідальності повинна позиціонуватись центральною в системі соціальних комунікацій.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у апгрейді методологічної основи програм підвищення резильєнтності ВПО.

Література

1. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. *ІОМ*. 2024. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/GPS_R17_IDP_UKR.pdf
2. Попова О. О. Чинники неефективності соціальної комунікації вимушених мігрантів у приймаючому суспільстві. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна*. 2020. С. 43–49. DOI: 10.26565/2227-6521-2020-44-05
3. Слободянюк А. В., Куран О. В. Еміграція молоді у період військової нестабільності України. *Гілея: науковий вісник*. 2024. Вип. 191-192 (1-2). С. 99–103. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/41354>
4. Кінаш О. Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб в умовах військового стану як наукова проблема. *Social work and education*. 2024. Вип. 11(1). С. 135–141. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.1.11>
5. Алпатова О. В. Психологічні чинники соціальної адаптації внутрішньо переміщених студентів. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*. 2023. С. 6–9. URL: <https://dSPACE.nau.edu.ua/handle/NAU/59821>
6. Гавлюк Є. І. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб до нових соціально-економічних умов. *Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ*. 2023. Вип. 163. С. 78–84. URL: http://www.vtei.com.ua/doc/2023/vatra2004/zb8_163.pdf#page=78
7. Kimhi S. Prediction of societal and community resilience among Ukrainian and Polish populations during the Russian war against Ukraine. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2023. Vol. 93. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.103792>
8. Bontenbal I. The good, the bad and the advantageous: migrants' attitudes towards other migrants. *International Journal of Intercultural Relations*. 2023. Vol. 94. Pp. 101–802.
9. Borgegard L. Migration and social development in a household perspective. An attempt to develop an integrated migration model. *Space, popul., soc.* 2020. Vol. 1. Pp. 26–32.
10. Robalino P., Pereda N., Rifo M. J., Poveda D. Migrants and non-migrants: a study of acculturation and Social well-being. *XVI European Congress of Psychology*. 2019. Pp. 15–24.
11. Chichanovskiy A. A., Shkliar V. I. *Politics. Press. Power*. Kyiv: Slavic dialogue, 2023. 68 p.
12. Elmallakh N., Wahba Ja. Return migrants and the wage premium: does the legal status of migrants matter? *Journal of Population Economics*. 2022. Vol. 35. Pp. 1631–1685.
13. Le-Phuong L., Lams L., Cock R. De. Social media and migrants' intersectional positioning: a case study. *Media and Communication*. 2022. Vol. 10. Pp. 192–203.
14. Osadchaya G. I. Assessing the level of Social Adaptation among Migrants in the Megapolis. *Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast*. 2021. Vol. 14(1). Pp. 186–198.
15. Ryndzak O. T. Migrant integration policy: a theoretical aspect, *Young scientist*, 2015. Vol. 2(3). Pp. 29–33. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2\(3\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2(3)_9)
16. Shankley W. The racialisation of whiteness in migrants' residential decisions. *Ethnic and Racial Studies*. 2024. Vol. 47(1). Pp. 123–144.
17. Resilience and cohesion of Ukrainian society during the war. Periodic report based on monitoring materials from selected regions of Ukraine, 8. *Ukrainian Center for Independent Political Research*. Kyiv, 2023.
18. Дослідження. Медіаспоживання українців: третій рік повномасштабної війни. Опора. 2024. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/doslidzhennya-mediaspozhyvannya-ukrayinciv-tretyy-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-25292>

Анотація

Богомаз К. Ю., Пономаренко Т. О., Слободянюк А. В. Вплив соціальних комунікацій на процеси адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. – Стаття.

У статті досліджені чинники впливу соціальної комунікації на процеси адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. Виокремлено основні причини неефективної комунікації між місцевим населенням у приймаючому суспільстві та внутрішніми мігрантами: наявність упередженості та стереотипів, пережита колективна травма, «синдром недовіри», наявність об'єктивних розбіжностей та соціокультурна диференціація, а також соціальний потенціал переміщених осіб, що відображається в накопиченій ними освіті, професійній підготовці та кваліфікації. Розглянуто контексти соціальної комунікації: фізичний, емоційний, соціально-рольовий та контекст, що задається темою спілкування. Акцентовано, що ефективним чинником успішної соціальної взаємодії між ВПО та приймаючим населенням повинно стати залучення ВПО до вирішення проблем громади, поглиблення розуміння потреб та соціокультурного контексту всіх комунікаторів. Ідентифіковано основний функціонал системи соціальних комунікацій, в тому числі, формування стратегій пристосування до різних дефіцитних, творчих і суб'єктивно сприйнятих соціально-психологічних ситуацій, досягнення соціально-психологічної єдності з референтною групою, задоволення як індивідуальних потреб, так і суспільних очікувань. Досліджено рівень довіри населення до різних інструментів соціальних комунікацій, з'ясовано загрози соціальних мереж – можливість маніпуляції суспільною думкою, поширення дезінформації, підвищення ризиків поляризації суспільства. Обґрунтовано, що сприяння розвитку публічної свідомості щодо потенційних проблем, з якими можуть зіткнутися переміщені особи, сприятиме мінімізації стигматизації та забезпеченню необхідної підтримки. Доведено, що програми інтеграції ВПО повинні застосовувати комплексний підхід та надавати допомогу у подоланні перешкод для налагодження позитивної комунікації в межах взаємодії з приймаючою громадою.

Ключові слова: соціальні комунікації, внутрішні переселенці, адаптація, інтеграція, контекст, приймаюче суспільство.

Summary

Bogomaz K. Yu., Ponomarenko T. O., Slobodianuk A. V. Impact of social communications on the processes of adaptation and integration of internally displaced persons in Ukraine. – Article.

The article examines the factors of influence of social communication on the processes of adaptation and integration of internally displaced persons in Ukraine. The main reasons for ineffective communication between the local population in the host society and internal migrants are highlighted: the presence of prejudice and stereotypes, the experienced collective trauma, the “distrust syndrome”, the presence of objective differences and socio-cultural differentiation, as well as the social potential of displaced persons, which is reflected in their accumulated education, training and qualifications. The author considers the contexts of social communication: physical, emotional, social and role-based, and the context set by the topic of communication. It is emphasized that an effective

factor in successful social interaction between IDPs and the host population should be the involvement of IDPs in solving community problems, deepening understanding of the needs and socio-cultural context of all communicators. The main functionality of the social communication system is identified, including the formation of strategies for adapting to various deficit, creative and subjectively perceived socio-psychological situations, achieving socio-psychological unity with the reference group, meeting both individual needs and public expectations. The level of public trust in various social communication tools is studied, the threats of social networks are identified – the possibility of manipulating public opinion, spreading misinformation, and increasing the risks of polarization of society. It is substantiated that promoting the development of public awareness of the potential problems that displaced persons may face will help minimize stigmatization and provide the necessary support. It is proved that IDP integration programs should apply a comprehensive approach and provide assistance in overcoming obstacles to establishing positive communication within the framework of interaction with the host community.

Key words: social communications, internal migrants, adaptation, integration, context, host society.